

AZ ÍRÓI PÁLYA FORRÁSVIDÉKE

SZABÓ GYULA: *Gólya szállt a csűrre.*

Kriterion, Bukarest, 1974.

A kolozsvári szerkesztőasztal mellől Szabó Gyula, mintha csak a könyvespolcra emelte volna le, átnyúlt Homoródalmásra, és elének tett egy különös könyvet. Novellát, emlékeztést és vallomást egyetlen szerzői szempont illeszt egy kötetbe: „A szülőföld sorsát próbálom ebben a könyvben elmondani.” Pontos tartalmi megjelölés, megfogalmazásában a „szülőföld sorsa” szókapcsolat súlyosságot sejtet. E. R. Curtius szerint „az igazi kritika soha nem bizonyítani akar, hanem csak bemutatni”.

Vegyük szemügyre Szabó Gyula új kötetét.

1. Novellák

Hét novellát tartalmaz a könyv. Néhány már előbbi kötetekben is megjelent. Mégis itt látszik meg leginkább, hogy mennyire egy töröl szakasztottak. A szülőföld sorsát úgy lobogtatják föl előttünk, hogy teljes súlyosságukkal nekünk ütődnek, kényszerítenek a szülőföld felé fordulni. Táj és történeti múlt öleli át egymást s ebből az ölelésből elidegeníthetetlen Szabó Gyula-hősök születnek.

Áradó mondatokká szélesedik ez a próza, de mégsem elbeszél, hanem megjelenít:

„Balázs lelépett a szánról, kezébe vette a frissen vágott, nyers mogyorófa botot, s az ajtóhoz lépett. Pálinkaszagot lehelt, a szemében olyan kifejezés volt, hogy Bíró Ferenc hátrahőkölt.

— Né, Balázs — hadarta —, a dolog úgy áll... — Fejéhez kapott, s ordítva vágódott el a földön. A kutyák vonítani kezdtek, a lovak megszökték magukat, nekiszaladtak a pajtaajtónak, hátukon párállott az izzadság.”

Móricz — mondhatná valaki az idézet elolvasása után. Csakhogy... ez az igazság részigasság. Igaz, hogy Móriczra emlékeztetnek ezek a novellák, de a szülőföld önálló világgá sóhajtja őket. Más a színterük, más a történelmi idejük, s így más az ábrázolásuk is. Nem mentesek a hargitai fenyőillattól, de semmi közük Tamási világához. A Homoród menti etnikumban gyökereznek, innen ered minden sajátosságuk.

A fenti idézet a *Farkasmező* című novellából való. Azt a pillanatot jeleníti meg, amikor Balázs az apját leüti, amiért nem kérte meg számára a Sógor Mózes leányát, Erzsit. Őt mondat, amelyben egyetlen vessző sem fölösleges. Képközlésnek nevezném, mert az olvasó vizuális érzékelésre van utalva. A mondatok egy filmszerű képsor kísérszövegévé válnak, funkciójuk másodlagos, de nem elhanyagolható. Úgy tűnik, itt keresendő Szabó Gyula írásművészetének titka is. A vizualitás felől közeledik az ábrázolt valósághoz, de mondandóját nem bízza csupán a megjelenített képsorra. A kép keret nélkül beleolvadna a környezetébe. A keret azonban megkülönbözteti a környező világtól, élő életdarabbá varázsolja. Szabó Gyulánál ez a keret — a mondat:

„Lealkonyulóban a nap, liláspirosan remeg a láthatár fölött, aztán úgy hull alá, szemmel érzékelhetően, mint a röptében lilára fagyott madár, amit már hiába vesznek tenyérbe, melengetnek marokkal és lehelettel, többé már nem lehet életre keltetni, hogy keleten felkeljen.”

A kép soha nem léphet ki a keretből. De a keret itt nem jelent korlátot! Hiszen a *Sárgaszemű Jovánki* története a helytállásnak olyan példája, ami szimbolikájával az egyetemesség szintjére emelkedik. Hol ér(het) véget a szeretet szolgálata? Hűség és lelkiismeret ismer-e határt? Belső rendvilágunk

és a világ szokványrendje miért kényszerítik döntésre az embert? A keret így nemcsak körülfogja, őrzi a képet, hanem össze is köti a külvilággal (az olvasóval is), a következő képpel. Képek sora jön létre. Azaz képsor, de logikai sor is. Tehát: rendszer, képrendszer. Törvényeit az író szabja meg, de nem önkényesen, hanem az ábrázolt valóság függvényeként. A halott mimeziselvbe életet teremt az életből.

„Minden novellának más a törvénye, magát a törvényt nem ismerjük, de halálos biztonsággal megérezzük mégis, ha vét ellene az író” — írja Bóka László.

Szabó Gyula nem vét a novella szabta törvény ellen, ezt érezni olvasáskor „halálos biztonsággal”.

2. Emlékezések

Szám szerint három darab. Évfordulók fényében születtek, saját fényüket is elsősorban innen kapják.

Wesselényi Miklóst idézi az első, születésének 175. évfordulóján, Arany Jánost a második, születésének 150. évfordulóján. Sajátos kollázstechnikával íródtak. Szabó Gyula nagy elődök gondolatait idézi, illeszti egymás mellé, gondolja tovább, fűzi a maga gondolatláncába. A két Wesselényiről úgy érzi, hogy „mitológiai távolságban éltek tőlünk”, Aranyról pedig négy betűcsoportba szűkíthető mondanivalója: „az volt, mi népe.” Mondanivalója? Nem. Mert az ilyen mondanivaló irodalomtörténész-agyra vallana csupán. Szabó Gyula (bár épp ez a két írás tanúsítja: irodalomtörténetet, sőt történelmet is valahogy így kellene szemlélni-szemléltetni!) többet akar és többet is nyújt ennél. Nagyon jól tudja, hogy az évfordulók elsősorban arra valók, hogy magunkkal vessünk számot. Az alkalmi írás múlttelevenítő szövegébe belevisít az író gondja: „...más-más szavakkal kerülgetnek ugyanegy bajt. A költőn keresik a bajt, ami egy népnek, egy nemzetnek a betegsége: apátia, letargia”; vagy ahogy a két Wesselényiről írt gondolatait berekeszti:

„...csak nézzük őket mitológiai távolságban... — és nevük fogalmát próbáljuk emberközben érteni.”

A múltból azt emeli át a mába, ami aktuális — hangozhatna el itt is az általánosítás demagógiája. Hogy mennyire nemcsak erről van szó, talán legszebben igazolja a harmadik „emlékezés” — Petőfi Sándorról. Petőfi halálának 120. évfordulója az íróban verssé látítja a prózát:

*„Márványtáblák, aranybetűk mindenütt:
itt született, itt tanult,
itt lakott, itt járt,
itt mézeshetelt, itt hált,
itt töltött utolsó éjszakát.”*

Az emléktábla megmásítja a házat, mert nem építőanyaga annak. Az emléktábla mindig csak „holtabbá tette, mit előbbnek akart”.

Az egész nemzet ünneplése nem csupán egy emléktábla? Akkor pedig akarunk ellenére is — holtabbá tesszük, mit élőbbnek akarunk.

Szabó Gyula Petőfije „kifut a múzeumokból, lelábbít a talapatokról”. „Inkább szeretne kukoricatáblákban élve maradni, mint emléktáblákban halhatatlan” ...

„És kifut, mint villám, az emlék-ketrecekből.” „Fut az időben, mint akit soha nem ér utol a sántanyúl-halál.”

Az „élő történelem” megelevenedik és megelevenít.

Történelem? Hogyan értik és fogalmazzák meg ezt a mai magyar irodalomban? Persze sokféleképpen. Sütő az anyanyelv szép-súlyos földjén veti meg a lábát, s a történelem esszévé változva hajlik arcunkba. Szabó Gyulánál a történelem: sors. Ha úgy tetszik: a szülőföld sorsa. Erről szól könyvének harmadik része.

3. Vallomások

Az első, a *Szivárványunk kútjai*, pár oldalnyi, líraibb hangütésű írás. Szerkesztői ösztönzésre készült; egy, az íróban már érett írásmód gyümölcse. De egyben tájékozódás is más írói, írástechnikai égtájak felé. Ezt látszik alátámasztani a könyv kétharmadát kitevő vallomás, a *Gólya szállt a csűrre*.

Hét évvel későbbi, keltezés szerint 1973 május—júniusában született. Az anyag adottságai már halott szülők levélcsomóját értelmezi, kommentálja, fűzi kronológikus sorrendbe. Az első levél (az anyáé), 1951. május 19-ről keltezett, az utolsó (az apáé), 1969 áprilisból való. Ime néhány sor az egyik korai, az író apja által írt levélből:

„... írj a valóságnak megfelelően, mert nem szeretném, ha itthon valaki a szemem közé vágna, hogy pénzért meghamisítod a történelmet...”

A szülői tanács itt a szárnyait próbálgató író csángókról írt cikkeire céloz, de *mába érő figyelmeztetés*, felkiáltójel maradt Szabó Gyula egész írói pályáján, s különösen ebben a könyvben. Mintha ezért a hajdani tanácsért íródott volna az egész könyv. Az ember olvassa, s bár az elején viszolyog a tömör soroktól, az idézet-rengeteg dült betűitől, olykor a statisztikai kimutatóktól, tudomásul kell vennie, hogy nem ugorhat át zárójeleket, nem „szaladhat át” oldalakon (de még féloldalakon sem!), mert súlya van az írásnak. Pár oldal után már határozottan tudja: nem is könyvet, egy darab szülőföldet tart a kezében. A tények puritán egymás mellé illesztése is valóság: „édes fiam, nagyon kérek, ha kapsz, küldj bár egy fél kiló cukrot”... „nem volt élesztő, se cukor, mert nincs, se hús, se ital, mindjárt mindent elhúznak tőlünk, csak éppen van jó időnk...” „édes fiam, egyéb szükségünkkel igazán nem fordulok hozzád...”

Aztán a zárójelbe tett írói megjegyzés: „(mindig ez volt a hangja: ne okozni másnak gondot, vesződést, bajt a magáéival, akár lábbeliről, vagy cukorról, akár betegségéről vagy haláláról volt szó)” — itt is, másutt is távlatot ad a levelek egyszerű hangjának. Majd a zárójel is el-elmarad, nagyobb lesz a kitérő, de sohasem öncélúan vagy céltalanul.

A Kurta Szabó familia a mából a múlt felé kibomló történetében fölsejlik az otthon, a falu, a nevelő közösség, a tájegység, egyszóval: a szülőföld története.

A család(fa) élete úgy éléldik a homoródalmási közösség életébe, mint valamely (bármely) testrészt a test egészébe. Élettani funkciója csak akkor válik egészen világossá, ha az egész test élettevékenységének szempontjából vizsgáljuk. Ezt a vizsgálódást, az író szerint „tollászkodást” (innen ered a cím is: a csűrre szállt gólya tollászkodásának szimbolikus értelmezéséből) hivatott itt szolgálni szociográfia és oklevelekben való búvárkodás, filológusi aprómunka és közmondásokból kicsillanó erkölcs, népszokások eredetét kutató eszmefuttatás és „Homoród-mellyékit” bemutató írás, amit Sándor István (az Orbán Balázst megelőző „kőszáló”) tollából idéz.

Közben az írói pálya forrásvidéke is előbukkan. Novellák csíraállapotát ismerjük fel (*Babilon Mihály lámpása, Kell-e, Gyuri, aranybicska? Sárgaszemű Jovánki*), de a romániai magyar irodalomban sokat emlegetett „gondos atyafiság” történeti háttérét is itt kapjuk kézhez.

A könyv stílusa nem egységes. Nyilván ez abból következik, hogy különböző időszakban keletkezett művek kerültek egymás mellé. A novellák és a *Gólya szállt a csűrre* között akkora a stílusbeli különbség, hogy nyugodtan beszélhetünk stílusváltásról, ami persze Szabó Gyula alkotási korszakainak kérdésével függ össze. Ez a probléma egy hosszabb tanulmányt igényel. Itt most csupán egy különös könyvet mutattunk be a curtiusi megállapítás szelvényében.

NAGY MIHÁLY